

Türkiye'nin Yeni Millet İnşası Sürecinde Ziya Gökalp'in Milliyetçilik Anlayışı *

Ziya Gökalp's Understanding of Nationalism in Turkey's New Nation Building Process

Doç. Dr. Kerem ÖZBEY ¹

Öz

Bu çalışma, Türkiye'de sosyolojinin kurucusu ve Türk milliyetçiliğinin fikir babası olan Ziya Gökalp'in millet, milliyetçilik ve milli kimlik konusundaki düşüncelerini yaşadığı dönem ve günümüz gelişmeleri ışığında anlamayı amaçlamaktadır. Günümüz Türkiye'sindeki yeni millet inşası sürecini ve yeni milliyetçilik anlayışını anlamada Ziya Gökalp'in fikirleri nasıl bir temel sunmaktadır? Bu temel sorudan hareketle, Gökalp'in milliyetçilik anlayışının günümüz Türkiye'sindeki İslami muhafazakâr milliyetçiliği anlamada nasıl bir role sahip olduğu, bu çalışmanın ana sorunsalını oluşturmaktadır. Çalışmada karşılaştırmalı tarihsel-sosyolojik yöntem aracılığıyla iki farklı milliyetçilik karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Kemalist milliyetçilik Türk ulusal kimliğini Anadolu coğrafyası ve Cumhuriyet dönemiyle sınırlı bir şekilde inşa ederken, İslami muhafazakâr milliyetçilik Anadolu dışındaki coğrafyada ve Cumhuriyet öncesi dönemde yer alan Türk, İslam ve Osmanlı kimliklerini referans alarak inşa etmiştir. Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak şeklindeki modeli günümüz İslami muhafazakâr milliyetçiliğinin yeni millet tasarımı eski Osmanlı coğrafyası, Türk ve İslam dünyası referans alınarak yeniden formüle edilmiştir. Günümüz Türkiye'sinde demokratik açılım sürecinden askeri darbe girişimine, milliyetçi söylemlerden iktidarın mekanda kurduğu kimlik inşa pratiklerine varıncaya kadar hemen her alanda Gökalp'in fikirlerinin izlerini görmek mümkündür. İslami muhafazakâr iktidarın yeni millet tasarımı, Gökalp'in fikirlerinin ulusal ve uluslararası bağlamda yeniden tezahürü olarak görülebilir. Bu bağlamda, Gökalp'in merkezî devletçi, milliyetçi, kamucu, solidarist, korporatif ve kolektivist anlayışı, günümüzün yeni millet inşasında ve yeni milliyetçilik anlayışında da etkilidir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Millet İnşası, Milliyetçilik, Ziya Gökalp, Türkiye.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This study aims to understand the thoughts of Ziya Gökalp, the founder of sociology in Turkey and the father of Turkish nationalism, on nation, nationalism and national identity in the light of the period he lived in and contemporary developments. How do Ziya Gökalp's ideas provide a basis for understanding the new nation-building process and the new understanding of nationalism in today's Turkey? Based on this fundamental question, the main problematic of this study is how Gökalp's understanding of nationalism plays a role in understanding the Islamic conservative nationalism in contemporary Turkey. In the study, two different nationalisms were compared and analyzed through the comparative historical-sociological method. While Kemalist nationalism constructed the Turkish national identity limited to the Anatolian geography and the Republican period, Islamic conservative nationalism constructed it with reference to the Turkish, Islamic and Ottoman identities in the geography outside Anatolia and in the pre-Republican period. Gökalp's model of Turkification, Islamisation, Modernisation has been reformulated in the new nation

* Bu çalışmanın ilk hali 04-06 Ekim 2024 tarihlerinde Afyonkarahisar'da düzenlenen Ölümünün 100. Yılında Ziya Gökalp ve Sosyoloji Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, ozbey-kerem@artvin.edu.tr

Atf için (to cite): Özbey, K. (2024). Türkiye'nin Yeni Millet İnşası Sürecinde Ziya Gökalp'in Milliyetçilik Anlayışı. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(Ölümünün 100. Yılında Ziya Gökalp ve Sosyoloji Sempozyumu Özel Sayısı), 167-175.

design of today's Islamic conservative nationalism with reference to the old Ottoman geography, Turkish and Islamic world. In today's Turkey, it is possible to see the traces of Gökalp's ideas in almost every field from the democratic opening process to the military coup attempt, from nationalist discourses to the identity construction practices established by the government in space. The new nation design of the Islamic conservative government can be seen as the re-manifestation of Gökalp's ideas in the national and international context. In this context, Gökalp's centralist statist, nationalist, nationalist, publicist, solidarist, corporative and collectivist understanding is also effective in today's new nation building and new nationalism.

Keywords: New Nation Building, Nationalism, Ziya Gökalp, Türkiye.

Paper Type: Research

Giriş

Ziya Gökalp, Türkiye'de sosyolojinin kurucusu ve Türk milliyetçiliğinin fikir babasıdır. Gökalp, Osmanlı'nın çöküş ve Cumhuriyet'in kuruluş döneminde yaşamış ve fikirlerini, projelerini, önerilerini bu dönemde ortaya koymuştur. İmparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinde yaşanan sarsıntı ve krizlere sosyoloji aracılığıyla çözümler sunmuş, devletin Batılılaşma siyasetine yön vermiş, önce Meşrutiyet sonra da Cumhuriyet yönetimini toplumsal tabana yaymanın gayreti içinde olmuş ve Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte milli kimliğin inşasına katkılar sunmuş bir sosyolog, ideolog, siyasetçi ve bilim insanıdır. Ancak Gökalp'in bir asır önce öne sürdüğü fikirler, sadece bulunduğu dönemle sınırlı kalmayıp günümüze de etki edecek boyuttadır.

Bugünü anlamada Gökalp'in fikirleri merkezi bir rol oynamaktadır. Günümüz Türkiye'sinin meselelerinin çok boyutlu ve geniş hacimli olması, farklı siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel konularda tartışmaların yapılması, bu konularda fikirleri, yaklaşımları ve önerileri bulunan Gökalp'i referans haline getirmektedir. Kuşkusuz günceli anlamının ve tartışmanın temel handikabı, güncelin sürekli değişim halinde olması, uzun ölçekli çözümler yapmanın zorluğu ve artan siyasallaşmanın bir sonucu olarak dar kalıplara hapsolmesidir. Ancak yine de bazı temel değişimler üzerinden günümüzü anlamak olanaklıdır. Gökalp'in fikirleri günümüz gelişmelerini anlamada nasıl bir temel oluşturmaktadır? Bu çalışma, güncel toplumsal ve siyasal değişim ve dönüşümleri anlamada Gökalp'in milliyetçilik anlayışını oluşturan millet, milli kimlik, milli devlet, kültür-mediyet, Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak gibi kavramlar temelinde fikriyatının etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Küreselleşme koşulları altında kimlikler siyasetinin öne çıktığı, etnik, dinsel ve ulusal kimliklerin tartışıldığı ve ulus-devlet egemenliğinin sorgulandığı bir bağlamda günümüz Türkiye'si, millet kavramının yeniden inşa edildiği, milliyetçiliğin yeniden etkili hale geldiği ve milli kimliklerin yeniden tahayyül edildiği bir süreci deneyimlemektedir. Bu süreç Türkiye'de İslami muhafazakâr iktidarın yeni milliyetçilik anlayışı çerçevesinde yeni millet inşasını olanaklı kılmıştır. Kemalist milliyetçiliğin yanı sıra günümüz koşullarında beliren İslami muhafazakâr milliyetçilik Türkiye'de millet kavramının yeniden inşa edilmesini amaçlamış ve buna göre bir milli kimlik tasarlamıştır. Bu çalışmada, Gökalp'in millet ve milliyetçilik fikirleri üzerinden günümüz Türkiye'sindeki yeni millet inşası süreci anlaşılmasına çalışılmıştır. Çalışmada karşılaştırmalı tarihsel-sosyolojik yöntem kapsamında iki farklı tarihsel dönem benzerlikler ve farklılıklar temelinde analiz edilmiştir (Neuman, 2014). Bu bağlamda Gökalp'in millet ve milliyetçilik konusundaki fikirleri bir asır öncesi kadar bir asır sonrasını da etkileyecek düzeyde olduğundan, bugünkü Türkiye'de milletin yeniden inşa sürecini anlamak için Gökalpçi çizgi takip edilmesi gerekir.

1. Küreselleşme, Ulus-Devlet ve Milliyetçilik Bağlamında Ziya Gökalp

Ulus-devletlerle ilgili olarak Giddens (2008), ulus-devletin sosyologların toplumu olduğunu vurgular. Sosyologlar, modernliğin siyasal örgütlenmesini oluşturan ulus-devleti çözümlerinin temelini yerleştirir. Sosyoloji, Sanayi Devrimi'nin bir ürünü olduğu kadar aynı zamanda Fransız Devrimi'nin de bir ürünü olarak ortaya çıkmış, toplumların ulus-devlet

temelinde örgütlenmesine odaklanmıştır. Batı'da modern toplumun siyasal bilinci olarak beliren ulus-devlet, devlet ve ulusun, politik ve kültürel sınırların denkliğini oluşturmuştur (Gellner, 2008). Ulus-devletlerin örgütlenişiyle birlikte, sosyologlar toplum kavramı ile ulus kavramının bir ve eşdeğer olduğu fikrinden hareket etmiş ve toplumsal kimlik ile ulusal kimlik öğelerini özdeş kabul etmişlerdir.

Ulus-devletin sosyolojinin bir inceleme ünitesi olması ve sosyologların ulus-devleti temel olarak analizlerini sürdürmeleri, Batı'da olduğu kadar Batı dışı toplumlarda, özellikle de Türkiye'de etkisini göstermiştir. Bunu Gökalp'in zihinsel yönelimlerinde görmek mümkündür. Sahip olduğu yaklaşımı ve ortaya koyduğu önerileriyle Gökalp, Türk ulus-devletinin sosyoloğudur (Parla, 1993; Kaçmazoğlu, 2003). Nitekim Türkdoğan (2005) Gökalp'i bir ulus-devlet düşünürü olarak tanımlamıştır. Gökalp fikirlerini, projelerini ve önerilerini başlangıçta imparatorluğu kurtarmaya dönük olarak ortaya koysa da, sonraki süreçte ulus-devleti inşa etmeye yönelik bir şekilde sistematik hale dönüştürmüştür. Türkiye'de ulus-devletin kuruluş sürecinde doğrudan doğruya yer almış, Türk kimliğinin tanımını, içeriğini ve çerçevesini oluşturmuş ve yeni Türk Devleti'nin ulusal kimlik siyasetine yön vermiştir (Gökalp, 2005).

Ulus-devletler günümüz küreselleşme koşulları altında meşruiyeti her geçen gün sorgulanan, egemenliğinin giderek zayıfladığı ve geçmişle kıyaslandığında etkisinin azaldığı bir konumda yer almaktadır. Hardt ve Negri'nin belirttiği gibi, küreselleşme süreçlerine paralel olarak ulus-devlet egemenliğinin, hala etkili olsa da, giderek gerilediği şeklinde tespitte bulunmaktadır. En baskıcı ulus-devletler bile artık, bırakın dışarıyı, kendi sınırları içinde bile en üstün ve egemen otoriteler olarak düşünülmemelidir (Hardt ve Negri, 2012, s. 15). Küreselleşmenin ulus-devleti sorgulanır hale getirmesi, ulusal kimlikleri tartışılır kılması ve ulusal sınırları aşan gelişmeler ortaya koyması, ulus-devlete ilişkin bakış açılarının, yaklaşımların ve önerilerin de yeniden düşünülmesini gerektirmiştir. Gökalp'in ulus-devlete dönük ortaya koyduğu fikir, öneri ve yaklaşımlarını da bu çerçevede düşündüğümüzde günümüzü anlamada Gökalp'ten ziyade Prens Sabahaddin'in fikirleri daha etkili olduğu söylenebilir. Kuşkusuz Gökalp gibi Prens Sabahaddin de ulus-devlet inşasına yönelik fikirler ortaya koymuş ancak Prens Sabahaddin'in adem-i merkezîyetçilik ve teşebbüs-i şahsi gibi fikirlerinin bugün egemen hale dönüşmesi onu Gökalp karşısında öne çıkarmıştır. Küreselleşmeye eşlik eden serbest piyasa ekonomisinin dünya çapında etkinliğini kurması, bireyci zihniyetin toplumları kuşatıcı hale gelmesi, özel mülkiyetin genelleşmesi, yerel yönetimlerin etkinliğinin artması gibi gelişmeler Prens Sabahaddin'in fikirlerinin kendi döneminden ziyade günümüzde etkili olmasına neden olmuştur. Ancak günümüzdeki gelişmeler her ne kadar Prens Sabahaddin'in fikirlerini öne çıkarsa da, Gökalp'in fikirlerinin küreselleşme, ulus-devlet ve milliyetçilik tartışmaları çerçevesinde güncelliğini koruduğu görülmüştür.

Küreselleşme her ne kadar ulus-devletlerin meşruiyetini tartışılır hale getirirse de, yeni devletlerin ortaya çıkmasına, yeni sınırların çizilmesine ve yeni kimliklerin inşa edilmesine sebebiyet verdiği için ulus-devletler küresel çağda ölü bir son olmak yerine yeniden inşa edilen yapılara dönüşmüş ve küreselleşmeye rağmen güçlü bir aktör olma özelliğini korumuştur. Buna göre Akça'nın vurguladığı gibi, ulus-devletlerin yok oluşundan değil, bir yönetim aygıtı olarak fonksiyonlarındaki değişimlerden söz etmek daha doğru olacaktır (Akça, 2005, s. 80). Küreselleşme karşısında ulus-devletler tartışılan ve sorgulanan kimliklerini korumak ve yeniden inşa etmeye çalışmaktadırlar. Bu süreç milliyetçiliklerin yeniden etkili hale gelmesini ve milletlerin yeniden inşa edilmesini sağlamıştır. Ulus-devletler küresel hegemonya karşısında milliyetçilikleri yeniden etkin hale getirmiş ve milletlerin yeniden formüle edilmesinin koşullarını oluşturmuştur. Küreselleşme sürecinde Türkiye'de milliyetçiliğin etkili olması beraberinde yeni millet inşası sürecini hızlandırmıştır. Bu süreç Gökalp'in fikirlerini yeni millet inşası sürecinde etkili hale getirmiştir.

2. Millet İnşası ve Türkiye'de Değişen Milliyetçilik Anlayışı

Millet, tarihsel ve sosyolojik açıdan ortak tarihi, coğrafyayı, kültürü, kimliği, değerleri, aidiyetleri ve idealleri paylaşan topluluktur (Şahin, 2009; Erözden, 2013). Milletler geçmişten

günümüze toplumların sahip olduğu kimliğe rengini veren, birlikte yaşamının temellerini oluşturan ve ortak vatan duygusu temelinde örgütlenen yapılardır. Millet, ortak kültürü paylaşanlar ve aynı ulusun üyeleri olarak kabul edilir (Gellner, 2008), milletlerin anavatanda uzun süredir ikamet ediyor olması ve kendi kaderini tayin edebilmesi gerekir (Smith, 2013). Bununla birlikte milletler, sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde (Calhoun, 2012), egemenlik ve sınırlılık özelliklerine sahip bir biçimde (Anderson, 2014), tarihin bir dönemi ve dünyanın belirli bölgeleriyle sınırlı olarak tahayyül edilirler (Carr, 2012). Millet inşası süreci temelde tarihsel-sosyolojik bir süreçtir. Milletler bir kez kurulduktan sonra millet inşası süreci bitmez, daha ziyade tarihsel-toplumsal bir inşa olarak yeniden temayüz eder. Bu açıdan millet nosyonunu sabit bir gerçeklik yerine, dinamik bir yapı olarak görmek gerekir. Hemen her tarihsel dönemde milletler sosyolojik olarak yeniden inşa edilir. Türkiye'nin modernleşme deneyimi, millet kavramının yeniden inşası bağlamında önemli bir örneği oluşturur.

Türkiye'de millet inşası bir taraftan Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte gerçekleşirken, diğer taraftan da günümüz gelişmeleri ışığında yeniden gerçekleşmektedir. Bir başka ifadeyle, Türkiye'nin millet inşası deneyimi, ilk olarak 19. yüzyılın ortalarından başlayan ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı'nın çöküşü ve Türk ulus-devletinin kuruluş döneminde şekillenirken, ikincisi 20. yüzyılın son çeyreğinde başlayıp 21. yüzyılın başlarında yeniden şekillenmiştir. İki Kemalizm'in milliyetçilik anlayışının bir ürünü olarak ortaya çıkarken, ikincisi İslami muhafazakârlığın milliyetçilik anlayışına dayalı olarak inşa edilmiştir. Her iki millet inşası sürecinde de milliyetçilik belirgin bir rol oynamaktadır. Milliyetçilik, toplumları ortak kimlik, tarih, coğrafya, kültür, değerler sistemi, ekonomi ve din temelinde bir araya getirir ve bu yönüyle toplum halinde birlikte yaşamının temel formlarından birini oluşturur. Toplumların kimlik, aidiyet ve dayanışmalarının bir ürünü olan milliyetçilik, Türkiye'de bir kimlik (ulusal kimlik) inşasıdır. Osmanlı'nın son döneminden günümüze değin milliyetçilik, Türkiye'nin ulusal kimliğinin inşası, korunması ve yeniden üretilmesini sağlamış ve toplumun Türk ulusal kimliği üzerinden bütünleşmesinin koşullarını oluşturmuştur.

Milliyetçiliğin birbirinden farklı görünüşleri olsa da, Türkiye'de egemen politik alanda milliyetçiliğin iki ana görünümü ağır basmaktadır: Kemalist milliyetçilik ve İslami muhafazakâr milliyetçilik. Kemalist milliyetçilik, Osmanlı'nın son döneminde devleti çöküşten kurtarmanın bir aracı olarak ortaya çıkan milliyetçiliğin Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte yeni Türk Devleti'nin ve Türk ulusal kimliğinin temel dinamiklerinden biri haline almasıdır (Yıldız, 2016). İslami muhafazakâr milliyetçilik, Kemalist milliyetçilikten farklı olarak milliyetçiliği Osmanlı-İslami kimliği referans alarak oluşturmuş ve milleti bu kimlik temelinde inşa etmiştir (Koyuncu, 2014; Yaşlı, 2014). Bir başka ifadeyle, Kemalizm, Batı medeniyeti ve laikliği temele alarak Türk kimliğini inşasını sağlarken, İslami muhafazakârlık kimliği Osmanlı-İslami temel alarak inşa etmiştir (Tokdoğan, 2018). Gökalp'in yeni Türk Devleti'nin kurulması, Türk kimliğinin tanımlanması, Batıcı ve Türkçü temelde kimliğin inşası, Batılı değerlere göre toplumun dönüşümü, millet olma bilinci gibi fikirleri her ne kadar Kemalist milliyetçilik için bir temel oluştursa da, İslami muhafazakâr milliyetçiliğin yeni Türkiye'yi mevcut Türkiye'nin dışındaki Türk, İslam ve Osmanlı kimliklerine referansla inşasında, yeni millet inşasını Osmanlı-İslami kimliği üzerinden temellendirmesinde ve milletin yeniden inşasında da önemli bir referans oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle, Gökalp'in milliyetçiliği hem Kemalizm'in hem de İslami muhafazakarların millet inşa süreçlerine kaynaklık edecek şekilde çok yönlü bir milliyetçiliktir.

3. İslami Muhafazakâr Milliyetçiliğin İnşasına Gökalp'in Milliyetçiliğinden Bakmak

Günümüz Türkiye'sinde öne çıkan İslam muhafazakâr milliyetçiliği anlamada Gökalp'in fikirleri, özellikle de milliyetçilik konusundaki fikirleri önemli bir temel sunmaktadır. Gökalp'in millet tanımı ve milliyetçilik anlayışı Türkiye'nin yeni millet inşasına kaynaklık edecek boyutlara sahiptir. Kemalist milliyetçilik, Türk ulusal kimliğini Anadolu topraklarıyla sınırlı görürken, günümüzün İslami muhafazakâr milliyetçilik kimliği Anadolu dışındaki Türk, İslam ve Osmanlı kimlikleriyle birlikte tahayyül etmektedir. Bir başka ifadeyle, Kemalizm'in milliyetçilik anlayışı, Türk kimliğini Batıcı, Türkçü ve seküler tonları ağır basan bir çerçevede tanımlarken, İslami muhafazakâr milliyetçilik Anadolu dışındaki Türk, İslam ve Osmanlı kimliklerini referans alarak

kimliği tanımlamaktadır (Göle, 2002; Güllap, 2003). Bununla birlikte, Kemalizm, Türk ulusal kimliğini Cumhuriyet dönemiyle sınırlı bir şekilde inşa ederken, İslami muhafazakârlar kimliği tanımlarken Cumhuriyet öncesi dönemde hakim olan Osmanlı-İslami geleneği referans alarak hareket etmektedir (İlhan, 2013).

İslami muhafazakâr milliyetçiliğinin millet tanımı bugünkü Türkiye sınırlarıyla sınırlı olmayıp İslam coğrafyasıyla, Türk dünyasıyla ve Osmanlı'nın hüküm sürdüğü coğrafyalara dek uzanmakta ve büyük bir coğrafya tahayyülüne dayanmaktadır. İslami muhafazakâr milliyetçilik anlayışı Gökalp'in milliyetçilik anlayışının Anadolu sınırlarını aşan boyutlarda tezahürü olarak anlaşılabilir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'nin İslam coğrafyasındaki arayışını, Türk dünyasına açılma politikasını ve Batı dünyasıyla ilişkilerini sürdürmesini, Gökalp'in millet tanımının ve milliyetçilik fikirlerinin yeniden inşası bağlamında düşünmek olanaklıdır. Gökalp'e göre millet; lisanca, dince, ahlakça ve güzellik duygusu bakımından aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir topluluktur (Gökalp, 2013, s. 18). Türkiye'nin Türk dünyasına açılması bir anlamda Gökalp'in millet tanımının Türk dünyasını içerecek şekilde yeniden tezahürüdür. Bu konuda en güncel örnek, 2024 yılı eylül ayında Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) kurduğu Türk Dünyası Ortak Alfabe Komisyonu'nun 34 harften oluşan Ortak Türk Alfabesi önerisi üzerinde uzlaşmasıdır. Söz konusu uzlaşma yeni millet inşası sürecinin Anadolu dışındaki coğrafyalarda Gökalpçi anlamda ortak bir dil, eğitim ve kültür ekseninde inşa edildiğini göstermektedir. Bu açıdan Türk dünyası ortak alfabesi Gökalp'in millet tanımının günümüzde farklı bir bağlamda yeniden tezahür ettiğini göstermektedir. Türkiye'nin Türk dünyasında yer alan devlet ve milletlerle ortak tarih, kültür, dil, din ve köken aidiyeti çerçevesinde kurduğu ilişkiler Gökalpçi millet anlayışının uluslararası bağlamda somut tezahürü olarak okunabilir. Bununla birlikte, günümüz Türkiye'sinin Türk dünyasıyla bütünleşmesi Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak (2010) tezinde yer alan Türkleşmek tezinin yeniden tezahürü olarak görülebilir.

Türkiye'nin İslam dünyasıyla bütünleşme çabaları, Gökalp'in millet tanımının günümüzde İslam dünyasını içerecek şekilde yeniden tezahürü olarak görülebilir. Türkiye'nin İslam dünyasıyla kurduğu ilişkiler, gerilim ve çatışmaları barındırsa da geçmişten farklı olarak yeni ilişkiler, yeni değerler ve yeni aidiyetler oluşturmak açısından önem taşımaktadır. Türkiye, Balkanlardan Kafkasya'ya, Ortadoğu'dan Afrika'ya, Asya'dan Avrupa'ya kadar uzanan çizgide, dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan Müslümanlarla tarihsel, coğrafi, kültürel ve dinsel bağlar üzerinden ortak bir kimlik bilinci geliştirmesi, İslami muhafazakâr milliyetçiliğinin yeni millet inşasının Anadolu dışındaki coğrafyalarda nasıl yeniden inşa edildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Son dönemde Gazze'de, Filistin'de ve dünyanın farklı coğrafyalarındaki Müslümanlara yapılan soykırımlar karşısında Türkiye'nin ortak değerler, ortak duygular ve ortak aidiyetler çerçevesinde desteğini sürdürmesi, ortak biz duygusunu öne çıkarması, Müslümanların onurunu koruma iradesini göstermesi, tam da Gökalpçi millet olma bilincinin ve dayanışmacı-korumacı milliyetçilik refleksinin ulus ötesi bağlamdaki yansıması olarak görülebilir. Bu yönüyle, Türkiye'nin İslam dünyasıyla bütünleşme çabaları, Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak tezinde yer alan İslamlaşmak teziyle örtüşen özellikler göstermektedir.

Türkiye'nin Batı dünyasıyla ilişkileri tarihsel ve sosyolojik açıdan sorunlu özellikler taşısa da, Batıyla ilişkilerde ekonomik, teknolojik, ticari vb. ilişkiler sürmeye devam etmektedir. Günümüzde Avrupa Birliği (AB) ile ilişkiler çerçevesinde sürdürülen süreç, kendi içinde tıkanmış olsa da, Türkiye'nin Batıcı siyaseti geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. Gökalpçi anlamda medeniyet Batı ile bir ve eşdeğer görüldüğünden, günümüzde de Batı, medeniyetin merkezi olarak görülmekte, AB'ye girmek bir bakıma Batı medeniyetine giriş olarak görülmektedir. Bu da Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak tezinde yer alan Muasırlaşmak tezinin bir asrı aşkın bir süre geçmesine rağmen günümüzde halen güncelliğini koruduğu görülmektedir. Dolayısıyla, Gökalp'in Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak tezindeki çağdaş bir İslam Türklüğü meydana getirme gayesinin (Gökalp, 2010, s. 17) günümüzde Anadolu dışındaki coğrafyalarda yeniden oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir.

İslami muhafazakâr milliyetçiliğin yeni millet inşası günümüzde ulus ötesi bir bağlamda şekillense de, bu sürecin ulusal ölçekte de izdüşümleri bulunmaktadır. Günümüz Türkiye'sinde öne çıkan bazı önemli gelişmeler Gökalp'in fikirlerinin yeniden düşünülmesini gerektirmiştir. Bunların başında siyasette, medyada ve kamuoyunda milli birlik ve kardeşlik projesi, demokratik açılım süreci, çözüm süreci ve barış süreci olarak tanımlanan süreçtir. Kürt sorunu olarak da isimlendirilen bu sürecin temel amacı, Türkiye'deki etnik grupların sorunlarını çözerek devlet ve toplumla bütünleşmelerini yeniden sağlamak, ortak tarih, kültür, coğrafya ve kardeşlik hukuku çerçevesinde birlikte yaşamayı güçlendirmek ve millet olma anlayışını katılımcı ve temsil kabiliyeti yüksek bir şekilde yeniden inşa etmektir. Türkiye'nin kimlikler siyasetinin temel bir parçası olan bu süreç, Gökalp'in harsi Türkçülük olarak tanımladığı kültürel milliyetçiliğin günümüzdeki tezahürü olarak görülebilir. Çünkü sözü edilen süreç, siyasal ve etnik ayrışmadan ziyade, toplumsal ve kültürel kimlik sorunlarının aşılmasını ve etnik grupların devlet ve milletle yeniden bütünleşmesini temel aldığı için, Gökalp'in millet tanımıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Söz konusu süreç Gökalp'in Türkleşmek teziyle örtüştüğü gibi İslamlaşmak teziyle de örtüşmektedir. Çünkü Fatih Yaşlı'nın da belirttiği gibi bu süreç, Türklerle Kürtlerin ikisinin de İslam ümmetinin bir parçası olduğu, dolayısıyla sorunun da, Türk ve Kürt milliyetçiliğini aşacak bir ümmet projesiyle halledilebileceği iktidarın soruna dair genel algısını oluşturmaktadır (Yaşlı, 2014, s. 145). Bu açıdan Gökalp'in Türkleşmek tezinin yanı sıra İslamlaşmak tezi de bugünkü kimlik merkezli sorunların çözümünde etkisini göstermektedir. Nitekim günümüz Türkiye'sinde kimlikler siyasetiyle ilgili tartışmalarda Gökalp genellikle bu tartışmaların her zaman merkezinde yer almaktadır.

Gökalp'in milliyetçiliğinin günümüzdeki yansımaları İslami muhafazakâr iktidarın milliyetçi söylemlerinde görülmektedir. Bu söylemlerin başında yer alan tek devlet, tek millet, tek vatan ve tek bayrak söylemi, Gökalp'in milliyetçilik fikirlerinin günümüzde de geçerliliğini koruduğunu göstermektedir. Tek devlet söylemi Gökalp'in devletçiliğini yansıtırken, tek millet söylemi Gökalp'in millet tanımıyla örtüşmektedir. Tek vatan söylemi Gökalp'in vatan tahayyülünü gösterdiği gibi tek bayrak söylemi de yine Gökalp'in milli kimlik anlayışının temel sembollerinden biridir. Bu söylemde yer alan tek kavramı, tekçiliği, tektipleşmeyi, kapalılığı ve otoriterliği değil, daha ziyade toplumsal bütünleşmeyi, ortak değerleri, ortak kimliği ve birlikte yaşama idealini vurgulamaktadır. Gökalp, 1922 yılında Küçük Mecmua'da yazdığı yazıda millet tarifini bir kere daha tekrar eder: Millet, müşterek duygular, müşterek mefkûreler, bilhassa müşterek emeller etrafında toplanan dayanışmalı bir topluluktur (Köseoğlu, 2005, s. 166). Bu açıdan tek devlet, tek millet, tek vatan ve tek bayrak söyleminde yer alan teklik, milletin müşterekliğini ifade etmektedir ve günümüzde millet olmak, Gökalpçi anlamda çeşitli müşterekliklerde bir araya gelmeyi gerektirmektedir.

Gökalp'in milliyetçilik anlayışının günümüze yansımalarını 15 Temmuz hain darbe girişimi üzerinden anlamak olanaklıdır. 15 Temmuz darbe girişimiyle birlikte darbecilerin öngörmediği millet faktörü 15 Temmuz gecesi harekete geçti ve darbeciler için direnç noktası olarak görülmeyen ve çok da dikkate alınmayan millet, darbeyi püskürten ana güç oldu (Karakaş, 2016, s. 91). 15 Temmuz darbe girişimi karşısında milletin topyekûn darbeye dur diyebilmesi, darbe girişimi karşısında milletin kendi zaferini elde etmesi ve küresel işgal projesi olan darbe girişimine karşı milletin dayanışma halinde olması, doğrudan doğruya Gökalp'in millet anlayışının günümüzde nasıl yeniden gerçekleştiğini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Gökalp'e göre, gerçek toplumlar ancak milletlerdir (Gökalp, 2013, s. 72). Bu anlamda, 15 Temmuz darbe girişimine millet olarak karşı koyabilmek, Gökalpçi anlamda millet olmanın tecessüm etmiş halidir.

İslami muhafazakâr iktidarın yeni millet inşasının mekânsal izdüşümleri Gökalp'in yaklaşımından önemli izler taşımaktadır. Mekan iktidarla doğrudan ilişkilidir. İktidarlar kendisini mekânda kurar, kimliği mekânda inşa eder ve mekânla bütünleşir. Bu çerçevede, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi yeni millet inşasının mekânsal izdüşümlerinden biridir. Külliye'ye yakından bakıldığında Gökalp'in merkezîyetçi anlayışının mekâna nasıl yansıdığı anlaşılabilir. Çünkü Külliye, günümüz Türkiye'sinde İslami muhafazakâr iktidarın maddî ve sembolik

görünümünü sunmasının yanı sıra Gökalpçi anlamda merkezîyetçiliği daha da kuvvetlendirmiş ve Ankara'yı daha çok merkez haline dönüştürmüştür. Merkezîyetçi anlayışın mekanda inşa edilmesi, Gökalpçi anlamda merkezîyetçiliğinin günümüzde yeniden nasıl inşa edildiğini anlamak açısından önem taşımaktadır. Merkezîyetçi anlayışı güçlendiren örnekleri çoğaltmak mümkündür. Örneğin Ankara-Sivas, Ankara-Eskişehir, Ankara-Konya, Ankara-Karaman hattında yapılan yüksek hızlı trenler, bir yönüyle tekno-ekonomik modernleşmeyi sembolize ederken, diğer yönüyle merkezîyetçiliği, Gökalpçi anlamda Ankara'nın merkezîyetçiliğini kuvvetlendiren özellikler taşımaktadır. Bu örnekler genel anlamda Gökalp'in fikirlerinin günümüze yansımalarını göstermektedir.

Sonuç

Gökalp'in bir asır önce yaşanan sorunlara yönelik sunduğu çözümler, ortaya koyduğu yaklaşım biçimi ve devlet ve topluma sunduğu fikirler, sadece bir asır öncesiyle kalmamış günümüze de sirayet etmiştir. Gökalp'in fikirleri yaşadığı dönemde olduğu kadar bugünü de etkileyecek boyutlarda olmuştur. Bu açıdan günümüzü anlamada Gökalp'in fikirleri, özellikle de millet ve milliyetçilik konusundaki fikirleri güncelliğini korumaktadır.

Günümüz gelişmeleri ışığında Gökalp'in en çok tartışıldığı alanların başında kuşkusuz küreselleşme ve ulus-devlet tartışmaları gelmektedir. Çünkü Gökalp yaşadığı dönemde İmparatorluğun son dönemindeki sorunlara çözüm bulmaya çalışırken, aynı zamanda yeni kurulan ulus-devletin milli kimlik inşasında da önemli katkılar sunmuş ve bu yönüyle Türk ulus-devletinin sosyoloğu olmuştur. Toplumsal ve siyasal meselelere ulus-devlet çerçevesinde yaklaşan Gökalp, günümüz küreselleşme sürecinde yeniden tartışılan isim olmuştur. Küreselleşmenin ulus-devletleri aşan gelişmeler ortaya koyması her ne kadar Gökalp'i geçersiz hale getirmiş gibi görünse de, küreselleşmenin aynı zamanda yeni devletlerin ortaya çıkmasına, yeni sınırların çizilmesine ve yeni kimliklerin inşasına sebebiyet vermesi, Gökalp'i daha fazla geçerli hale getirmiş ve bu kez millet nosyonu küresel bağlamda yeniden tahayyül edilmeye, milliyetçilik küresel gelişmelere karşı bir temelde inşa edilmeye başlanmıştır.

Gökalp'in milliyetçilik anlayışı günümüz Türkiye'sinin uluslararası bağlamda inşa etmeye çalıştığı yeni kimliğe ve yeni millet tasarımına temel teşkil edecek özelliklere sahiptir. Türkiye'nin Türk dünyasıyla, İslam dünyasıyla ve Batı dünyasıyla kurduğu ilişkiler, Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak tezlerinin yeniden tezahürü olarak düşünülmelerini sağlamıştır. Kemalizm'in Anadolu coğrafyasıyla ve Cumhuriyet dönemiyle sınırlı millet anlayışının aksine Türkiye'nin Anadolu coğrafyası dışında yer alan Türk, İslam ve Osmanlı kimlikleriyle kurduğu ilişkiler bugünkü İslami muhafazakâr iktidarın yeni millet inşasının temelini oluşturmuş, bu da Gökalp'in millet anlayışıyla örtüşen dinamiklere sahip olmuştur.

Bugünkü İslami muhafazakâr iktidarın yeni millet tasarımı ve milliyetçilik anlayışında Gökalp'ten izler bulmak mümkündür. Türkiye'nin kimlikler siyaseti Gökalp üzerinden yapılar tartışmalarla sürmekte, Türkiye'nin etnik kimlik ve ulusal kimlik ikileminde yaşadığı sorunların aşılmasında, millet olma bilinciyle birlikte yaşama idealini sağlamada, etnik veya siyasal ayrımlar yerine toplumsal ve kültürel çerçevede bütünleşmede Gökalp'in millet anlayışı temel kabul edilmektedir. Gökalp'in ortak kültür, dil, eğitim, din temelindeki millet anlayışı Türkiye'de farklı kimliklerin birlikte yaşamasının temelini oluşturmuş, bu da Gökalp'i günümüzün kimlik meselelerinin odağında konumlandırmıştır.

Gökalp'in milliyet anlayışı günümüzde İslami muhafazakâr iktidarın milliyetçilik söylemlerinde de karşılık bulmuştur. Millet, devlet, vatan ve bayrak söylemleri Türkiye'de milliyetçiliğin geçmişten günümüze süreklilik çizgisinde devam etmiş ve günümüzün ortak yaşam idealine dönüşmüştür. Kuşkusuz bu söylemlerin oluşumunda yer alan Gökalp, millet ve milliyetçilik konusundaki fikirleriyle bugün de etkisini korumuştur. Bununla birlikte, Gökalp'in millet anlayışı günümüz askeri darbe girişimleri karşısında milletin direnişine kaynaklık etmiş, millet darbeye dur diyebilmek için kolektif bir şekilde örgütlenmesinde Gökalp'in dayanışmayı temel alan milliyetçilik anlayışı bir motivasyon kaynağına dönüşmüştür. Gökalp'in merkezîyetçi

ve devletçi fikirlerinin günümüzde de izdüşümleri milletin mekândaki yeniden örgütlenmesinde de görülmektedir. Mekânda İslami muhafazakâr kimliği yeniden inşa eden iktidar, bunu Gökalpçi anlamda merkezîyetçiliği ve devletçiliği kuvvetlendirerek gerçekleştirmiştir. Merkez ve çevre arasında kurulan ulaşım teknolojileri de, Gökalpçi merkezîyetçiliğin bir başka mekânsal tezahürü olmuştur.

Sonuç olarak, Gökalp'in fikirleri, özellikle de millet ve milliyetçilik fikirleri geçmişin millet inşasında olduğu kadar günümüzün yeni millet inşasında da doğrudan merkezi bir rol oynamıştır. Gökalp, fikirleriyle, önerileriyle, projeleriyle sadece yaşadığı dönemi değil, günümüzün sosyolojik meselelerine de kaynaklık etmiş, bugünü anlamada önemli bir perspektif sunmuştur. Buradaki temel soru, Gökalp'in fikirlerinin geçmiş ve bugünün ötesinde geleceği şekillendirip şekillendirmeyeceğidir. Hiç kuşkusuz, millet olma ideali, milli kimlik inşası, millet olma bilinci ve milliyetçi refleksler toplumda var olduğu sürece, Gökalp'in fikirleri güncelliği korumaya devam edecektir.

Kaynakça

- Akça, Gürsoy. (2003). Küreselleşme ve ulus-devlet. *Selçuk İletişim*, 3(1), 74-81.
- Anderson, B. (2014). *Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*. (İ. Savaşır, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Calhoun, C. (2012). *Milliyetçilik*. (B. Sütçüoğlu, Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Carr, E. H. (2012). *Milliyetçilik ve sonrası*. (O. Akınhay, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erözden, O. (2013). *Ulus-Devlet*. İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve ulusçuluk*. (B. Ersanlı ve G. Göksu Özdoğan, Çev.), İstanbul: Hil Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Kapitalizm ve modern sosyal teori*. (Ü. Tatlıcan, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökalp, Z. (2005). *Yeni Türkiye'nin hedefleri*. (Y. Toker, Haz.), İstanbul: Toker Yayınları.
- Gökalp, Z. (2010). *Türkleşmek islamlaşmak muasırlaşmak*. (O. Karatay, Yay. Haz.), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gökalp, Z. (2013). *Türkçülüğün esasları*. (M. Ünlü ve Y. Çotuhşöken, Yay. Haz.), İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları.
- Göle, N. (2002). *Melez desenler: İslam ve modernlik üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gülalp, H. (2003). *Kimlikler siyaseti: Türkiye'de siyasal İslamın temelleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2012). *İmparatorluk*. (A. Yılmaz, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İlhan, R. S. (2013). *Arap baharı ve Osmanlı'nın yası bağlamında modern Türk kimliği*. *Akademik Ortadoğu*, 8(1), 25-49.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2003). *Türk sosyoloji tarihi II: II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Karakaş, M. (2016). 15 Temmuz darbe girişiminin siyaset sosyolojisi açısından düşündürdükleri. *Üsküdar: Kültür, Sanat ve Medeniyet Dergisi*, (3), 86-92.

- Koyuncu, B. (2014). *Benim milletim: AK parti iktidarı, din ve ulusal kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köseoğlu, N. (2005). *Türk milliyetçiliğinin doğuşu ve Ziya Gökalp*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri: nitel ve nicel yaklaşımlar I-II*. (S. Özge, Çev.), İstanbul: Yayınodası Yayınları.
- Parla, T. (1993). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de korporatizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, K. (2009). *Küreselleşme tartışmaları ışığında ulus-devlet*. İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları.
- Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik: Kuram, ideoloji, tarih*. (Ü. Hüsrev Yolsal, Çev.), Ankara: Atıf Yayınları.
- Tokdoğan, N. (2018). *Yeni Osmanlılık: Hınç, nostalji, narsisizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkdoğan, O. (2005). *Ulus-devlet düşüncüsü Ziya Gökalp*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Yaşlı, F. (2014). *AKP, cemaat, sünni-ulus: Yeni Türkiye üzerine tezler*. İstanbul: Yordam Kitap Yayınları.
- Yıldız, A. (2016). *Ne mutlu Türküm diyebilene: Türk ulusal kimliğinin etno-seküler sınırları (1919-1938)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.